

ШЫНЫ

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 52 (15490)

1925 чылдың март 21, вторник

Ат салган шагы 20.20.

Салар өртөз 300 рубль.

Өвүрдөн репортаж

ХӨРТҮККЕ БАСТЫРЫП, ЧУДАП ӨЛГӨН

«Саглы хадым туру-ла боор...» Бу ырык сөстөрүн сактып келген ивисте укур бар. Март 6-дан эгелээш, «Кызыл тул» коллективтиг бугурулгениг девискээринге чүкүк-соксалт чок күштүгү хат 10 ажыг хонуга хадым келгенни түнөшүлдө мадды оларларынга берге байдал түрүстүгүн. Өвүр кожунда өң хой мал-маганыг ажыг-агыг бо.

Кожун девискээринде автомобиль орунда турар эң бедик арт Калчада оруг шүгүт узулген деп чуугалал болур. Орук ажылчынары артын ол-бо талазында хөргүктөй хадым каан харны булдырар биле аштап күш четкилеп турар. Чүкүк сөөктөн автомашинанын чамдыгын өйрүнү хонуга артыг ажыг чадап кааш. Хомурдаш болгаш өскө да чүгүтү делер сөөктүр ужура тагварык турар. Март 16-г чедир «Кызыл тул» коллективтиг бугурулгениг шөз мал коданарында 250 хыре баш хойлар хөртүккө бастырып, чудап өлгөн.

Кожунда көдээ ажыл-агый өргөлдүгүн кол зоотехник Александр Ходун олович Монгуштуг чууга-

зы-биле, ажыл-агыйларда инитизин-биле март 1-нин байдалы-биле 71138 бш шөз, 6393 баш бода, 1238 баш чыгыг малдыр бар. Оларын иштинде эңне хой, 18526 бш шөз мал (төрүрү 7375), 6374 баш сарлык «Кызыл тул» коллективтиг бугурулгениг кышты эрттирип турар. Сарлыктын төрүрүгү узвас эгелээр, а 2522 төрөң хойларын 2512 хурганга камгалал алдынгын төрөң бөтөр баа чок бооп турар. «Иштештиг» калдыг бөлөңдөшүннөр барылт» деп айтырыг кол зоотехниктиг хармылаан:

— Кол-та, бөргөдөшкүн Калчын артта оруктун үстүп турары. Чүкүктү «КамАЗтар» болгаш өскөдө машиннар артыг ажыг чадап кааш, делер эеп турар. «Кызыл тул» коллективтиг бугурулгениг Ак-Чырага мун-не 150

тонна сизини белеткел алган. Оң чүгө 13 тонназыг боттары сөөртүп алган. Артыгын шынаада хөзээр чыдып турар. Бугурулгениг бугурулгениг чүкүк машинназыг айкалал турар. Кыр-чээр материалдардан чүү-дээ чок. Ону сарлык алыр акша-төгерик сохоз-та чок.

Мал аарыгыры-биле демисел чорудар станыннын кол мал эмчиги Мария Шойгаровна Донгак, Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чөм аманыг кол мал эмчиги Шыдар Монгуш олар-биле баа чуугалаштыгыс. Халдарыг аарыгыр бо кожуунда чок. Мал чудап өлүп турарын олар демдө-ледилер. «Кызыл Тул» коллективтиг бугурулгениг төрүрү кол болур Монге Иштинтиг 300 төрөң хой-дан чүгө 100 хурган кам-галал алдынгын. Бо кодан-

да хуу хой-биле катат 1000 баш хире хой бар. Малчын бодунуң кыштап ужурулгү кыштап кагаш, хөртүк-тээр арга чанында, соок кажаалдыг кыштагды кыштаг-лы берген. Оң аттагы Монге Кууларда (төрүрү хой), Данил Сааяд (коп-карлар) ажыл иш баш ба-чын. Эңне берге байдал Хоумунг-Ойга. Бөпүгү оол Ооржактыг коданында тур-густунган. Мында чир далайлаа, мал чем-ла-ла-уздун. «Торгалыг» кол-лективтиг бугурулгениг Кызылдын тараа дээрбөлөр комбинатында (Алдан) 3 тонна далай алгаш, мал-чынарга улөң турган. Малчыннар быкырып чир дөш, чапыг көргө чиртин-мес, куртуг болганын йа эмчи болгаш зоотехник ба-за чуугалаш олурдулар. Би-зэс хат соксал, чыгыгыр болза. Сарлыктын малы ажыбайн багып болур, чүгө дөргө оларларын ажыдыр.

тазартыр хадым каапканыг база идегеп турарлар. Кожунда турар автобу-дурлугениг директору Вячеслав Бүрбүевич Сат-биле баа ажыл-агыйлар-дын белеткел алганы сизини эргекен кузун, ам-да бөлөң чүгө сөөктөйиң кел-телинин чыдагалаарын чуугалаашкан бис. Инитизин-биле 60 бугурулгениг чүкүк машинназыг (укук «КамАЗтар», медик «ЗИЛ-дер», дөргү самовсал «ГАЗ-53»-тер) бар. Оларын 12-зи бо хунде чүкүк сөөртүп айкалал болур, ынаралдаа кыр-чээр ма-териналар чогулган аша тура деп В. Сат тайыл-бырлар болду. А «Кызыл Тул» чүгө сизин сөөрт-леп турарыг дөргө, ди-зель одаа чүкү-биле со-хоз хандырлар болза сөөрт-пүгү эгелээниг директору чуугалады. Автобугурулгеге ажыл-агыйларын өрөз 35

млн. рубль. Оң хараазын-да чүкүк машинналарын айкалдары-биле КЧМ, дугулар сарып алыр аш-а-төгерик автобугурулгеге баа-ла чок бооп турар. Ак-Чыраада белеткел каан сизин бар, кожуун төвүн чүкүк машинналарын аша ту-рар. Калчын артыг орук чок, «Кызыл Тул» малы чуда-п, каттан докуп, олуп турар, кыр-чээр материал-дар сарып акша чок, бо ай-тырыгы чүгө кожуунуң, эргелелин, ажыл-агыйныг удурулгениг шиттир-пүгү, дугурулгениг, ажыг аарыг ужурулгү чүгө-ле-дир. А «Кызыл Тул» кол-лективтиг бугурулгениг чудап, кырлыг турар малы-ны харысалгалыг ээлерин бугурулгениг директору Орлан Даба-Кокочин Ооржак зоотехник Ирина Кезековна Ооржак, инженер Вла-димир Тулушозич Шошап, мал калдарын малчынар өйр-де дугурулгениг эр-шүдүгү ажылдар ужурулгү кижилер бо-дүр.

«Ак-Белиг» коллективтиг бугурулгениг өскө-дө айкал-агыйларда байдал Саглы-дан дээр-дээ болза, баа эңи эвес.

Болат оол СААЯ.

ХЛЕБТИГ, ӨРТЕКТЕРИГ, ӨСТҮРЕР ДУГАЙЫНДА ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

1995 чылдың март 16. № 88. Кызыл хоорай.

1380 рубль болуп турар. Бистин республиканыг чонга хлебтиг оң бот-уезинден дыка чинч өртекке салып турар. Оң халас кезин күнүне бюджеттин төлөп турар. Сөөлүг иш чылда хлеб бугурулгениге 2.5 млрд. рубльди дотация кыл-дып төлөш. Хлеб быжыгар бугурулгелерге бюджеттен төлөөр өңе 1995 чылдын март 1-де 700 млн. рубль болган. Бюджетте ыныг акша-хөргөниг амгы үеде чок. Тараа, электротра-втер, материаллар о-вектери доктаамал өзүп түрүндөн далган, хлеб бугурулгениг бугурулгениг сак-хөө байдалы баксырап,

оларнын өрелери өзүп тур-бар. Бо чүдүлгени барым-даллап көргөн, Чазак хлеб өртөз баа нап өстүрер, а моон сонгаар долу хостуг болдулар дугайында шиттир-пүгү таварышкан. Оон биле калы Россия Федерацияныг ведомстволарыг рес-публиканыда хандырлаагыс четпес чонга социал дуза көргүзүр-биле акша-хөргө-ниг тып турар.

Тыва Республиканыг Ча-зааныг доктаалыг бола:

1. 1995 чылдын март 20-ден эгелээш кызыл-таскы-тангыган быжыгарын 1-ги сорттун хлебин немез өр-тек ундүрүү болгаш тускай

акшагыг тыбар.

6. Чедимчези эвээш чонга адресиет социал дуза-ламчы көргүзүр Чазак ком-муналыг тургузар, ол комиссия чогуур кем-чеге-лешип капысырлаага дугу-тур ажылдап кылгы. 1995 чылдын апрель 20-ге че-дир болдунуң санаалыг Тыва Республиканыг Чазанага комиссия кирер.

Кожуннарнын болгаш хоо-райларын чөдөгү удурул-гелерге 5-ке чедер Тыва Республиканыг Чонунун со-циал камгалал ямызында хлеб өртөз хостуг болгоч-тангына холбаштып адрес-тиг социал дуза хөргө кижилеринг далайын түргү-түшүрүп, санаашкыг намыч кылгы.

8. Бо доктаалдын күчү-селдези дөңгү, контролдуг чогуурлар Тыва Республиканыг Экономика ямы-зыга дагыг.

Ш. ООРЖАК.

Россия Федерацияныг Сайгытар Чөөүлелинги — Чазактыг «Хлеб өртөз» тодардыг чурумуну дуга-йында» 1993 чылдын сен-тябрь 21-де хүлээп алганы № 938 доктаалыга дуу-тур Россия Федерацияныг регионнарнын хой нуруузу хлебтиг хостуг (ры-нок) өртөз-биле үрүмгекен сардыне шиттирпиг бот-тангышкан, хлеб болган хлеб-булонга кымылларын бугурулгениг салып ал тур-ганын өртөзүн бугурул-гениг доктаалыг турар.

Республиканыг Чазаа чоңун социал камгалалы-нын эрге-ажыктарын ба-рымдаллап, үр үениг иш-тинде хлеб өртөзүн өң күзү денделге, өскө регионнар-да хлеб өртөздөн иш-ти-чү катал чинчөк салып кел-ген. Чикээ, Абхазда ык-тыл-таскы далайынган бы-жыгар хлебин өртөз 1300 рубль, Красноярскке — 1380 рубль, Улан-Удэде —

Ш. Д. ООРЖАК МОСКВАЖЕ АЪТТАНЫПКАН

Тыва Республиканыг Президентини Ш. Д. Оор-жак Россия Федерацияныг Парламентиниң ажы-лыгга кирип, бюджет, эко-номика-биле холбашкан ай-тырыгыг чуугалаашып, бадыткап, шыңзыдып, кам-галаары-биле дүүн Москва-же аъттанган. Шериг-оол Дижикикович чогурулгениг муруу чарында Кызыл аэропортуна журналистер-биле ужурашкан.

Ол бир ле дугурулгениг бюджетте ашылдыгырыг дыка хой трлльон түнүгү акша-копектиг негеп турарын демдөглөш, бөжө уг-ландыр канчаар-даа ажыг улуг ажылдар кылдып турарын айткан. Баа ол ышкаш Россия Чазаныг мурундан 12 кижин состав-тыг бөлүк Тыва Республиканыг экономиказы-биле тангыжып, чоңун социал байдалын хандыр өөрчөтүп көргөниң ол чуугалаан. Ол чазак комиссиязы улус ажыл-агыйныг бугу-ле адырларын күчөткөйгө ап, урулгар албан черлеринге, школаларга, эмделгелерге кирип, тудуларга барып, экономикагыг реформаныг амдырлаа боттаныгын көрүп, амдыгыг арга-сүмөти калып, каш салыг хонуг-тада алзюн жүкенишкениг айкалган.

ТР-ниң Президентиниң бо чылдын март 24-те Япония-же аян-чоруга белеткел турарына баа доктаган. Ынар чоругурулгениг программаны баш үдүр ажылдап кылдыган, Россия Федера-цияныг Лаштыкы хөргө-төз талазы-биле яамынын оолачы сайгытары-биле Япония баарыг белеткел ажылдарыг чорутканыг тур-ган. Токмога чөдө берген, чүгө ажыл-хөргөниг кижиле-биле харылаа тургустунуң келтир алыр эвес, а харын күчүлүгүг, арте-милтиги харылаагыг бөгүлгө-лөргө уңгундагы үнөшөп, кабы-ла талага акыгыг чүдүлгени көрүлгөни көп-түп турар. Саглыг-саарыг-тыг чонгарынын талазы-биле, ылаңгыг туркиниг сай-гылдарына өзгөчө баымчаар ийи чуртун артык сал-гыгыг чуугажок. Президент Ш. Д. Ооржак бистин тала-

выстан харылааларын хөргү-дереги дөрт төлөвдө-дө белеткел алганы айт-кан. Ынчалдаа оларын долу уктазын амдыгында ажыгыг ол сагындыр-гаш, кажан тодаргай чууга болган соонда шүптү байдалды чуугалап бөргөн асаан. Япо-нияже баар делегацияныг составында Россия Федера-цияныг депутаты В. В. Кара-Сал баа бар.

Россия Япон компания Москвада калы айкалды-каны боттандырып, айкал-хөргөтү удуруп, башкарып турар Япония чөдө-дө сай-гыраг болза, өртөз аар чүгү деп чүвени Президент демдөглөш. Очулдурукчу-нон безин өргө-үзөш, хо-лөсүн чөлчөк аар. Очулду-рукчу Горбунов оон му-рунда Россияныг төлөз че-риниң айкалдыкчыг чораян, япон Чазактыг удурулгү-ларын, саарлыкчыг кижиле-рин, чурттуг девискээрин эки битир кижиг болуп ту-рар. Президентиниң ийгиг дуаалакчыг Владимир Хө-текович Суге-Маадыр. Ол Японияныг төлөз чөри-биле кожа айкалал турар деп чүвени Президент тайыл-бо-орган. Владимир Хөргөкович Гобунов биле калы япон фирмалар биле калы айкал-дыкчалганы хандылап, Оларын сагы Москвага алаан хой, Харылаалар сай-гыран тудум ийи талазыг артында сайгарып чууга-ларын чүдүлгө ам-да баа, Япон экспортте Тывага ба-за аалдан көргө чуугажок.

Президент бодунуң чууга-зынга пенсия фондугуна харылаашкан айтырыгыг док-таалган, көдээ ажыл-агыйга реформаныг чоругу турарын кысыг танчтырган. Амгы үчүрөөгө бир чамалык улус Новообичск областында бар-ган, Оңунуң баар турар бугу-чу хөргөтөшүн хандыр-былаан, бугурулгениг ча-гыкчалганы акшагыг үчө чотталышканы тургужок, реформа чоругурунун дугу-гучу тыпты бөзүрүн, ам-ды-лалыг денделде чөдө бө-тин дөргөниг Президент бугурулгени илереткен.

«Бистиг» корр.)

ЭКОНОМИКАНЫ ЭКИ ЧЫРЫТКАНЫ ДЭЭШ

Эрткен плетикада ТР-ниң Президентини Ш. Д. Оор-жактыг республиканыг парлала органын чинч айкал-дыкчалары-биле ужуражыгыс болган. Акша-төгерик челиш-чө бо бергө чөдө моон сонгаар содунар реда-кциялар боттарыг шиттиг чыгыг чоругурун өвөөздүн болгаш ортуларын көндүрүп талазы-биле чуну кылды бо-дүрүгү Масгалыг информация чыгыгыг экономикагыг бөлүгүгүн чонга калчак.

Ужурчалганын ийи гол оек айтырыг кылды турган. Ш. Д. Ооржак республиканыг улус ажыл-агыйга бөгүгү байдалды реттеп аналдып чуугалап, Эко-номиягыг реформалар чон ортузунга чедирп төй-чө-өрдү, ол томаны эки чырыктык журналдыг оң Чазактыг маалдарыг манап турар дээрин Президент онга алган. Экономика айтырыгырнын талазы-биле журналистер ортузунга конкур чыдаатыганын.

(Бистиг корр.)

Шериг-оол ООРЖАК: «СИЛЕРНИГ БУЗУРЕЛИҢЕР, ДЕТКИМЧЕНЕР А ЧЫЗЫНДА...»

Тыва Республиканыг Президентини, Чазак Баштыгы-зы, Россия Федерацияныг Федералдыг Хурамын Федерация Чөөүлелин депутат Ш. Д. Ооржак март 16-да Чазак башкынын хурдалар залына сонгукчу-лар-биле ужурашкан. Республиканыг яамдарыг, комитеттериниң, ведомстволарыг, наймыс-тадыг кол-лективтериниң төлөөкчилери, сонгукчулар ачаа олу-рушкан.

Тыва Республиканыг орала-чы президентини А. А. Мельников сонгукчулар-биле ужуражыгыс ажылдыг тура, март 15-те Шериг-оол Дижикикович Ооржактын Тыва Республиканыг бирги Президентиниң сонгукчулардан бээр үш чыл болганын дыңаткан, бо үениг дугурунда калы хирз айкалал келгенниг түн-нели үдүрүп ону сонгукчулар тыныгып, чу-галал бээр эрежок чу-гулазын айткан. Ынчангаш Ш. Д. Ооржакка ол сөс берген.

«Силерниң бузуре-лиңер, деткимченер а чызында...»

дедалдыг эрге-чагырга органнары-биле Тываның хар-ылаалары барын ол айт-кан. Бо улаанышкы-биле айкалал турган. Федера-тивтиг Керээге ат салган. Ук керезин Россия Феде-рацияныг чамлык күш-тери хүлээп көрөйи турар. Ындыг сола чок Федера-тивтиг Керээниң чамлык кол-кол чүдүлгөн Россияныг чаа Конституцияныг кир-кирген. Чикээлээрге, феде-ралдыг эрге-чагырга биле Федерацияныг субкителер-ини аразында бүрүн эрге-гелерин айгылаар дугайында чүүл кирген. Хой-инити-нин чөпшээрелгенин дуга-йында керээге ат салган. Тыва биле федералдыг эрге-чагыралды амгы үеде боттарынын аразында бү-рүн эргелерин айгылаары-нын айттырып биле айкалал турар, тодарайларга, өң-чү-хөргөни кымга хамаар-жырын тодардыр. Ол док-турга керээге ат салар. Оон ангыда национал политика дугайында, девискээр поли-тиказын дугайында хоой-луларын хүлээп алыр.

«СИЛЕРНИГ БУЗУРЕЛИҢЕР, ДЕТКИМЧЕНЕР А ЧЫЗЫНДА...»

Оон соонда Ш. Д. Оор-жак бистин республикага хамаарышкан айтырыглар-же шилчөөш.

— Тыва күрүнеги бы-жыгларыне күчөңгөниг салып, Россия күрүнези-ге болгаш Федерацияныг төлөп чөриг эдээр дээш чүдүлгүгү турар бис — деп, ол чуугалаан. Тыва Рес-публиканыг Чазаа «ажыл-а-гыг аыт-биле» бир домей, бугу-ле эңне берге айты-рыгырны шиттирлээр, кандыг-бир хөмчөөн алыр дээш ону бодунда сөөртүп чорурар. Ындыг болганда бистин Чазактыг ат-алда-рыг, ролон беддерин ыла-ла чедип аларын, айкал-чорудулгазын эмчигелерин боттандырып Президент айткан. Ону шиттир-лөөдө Чазактыг ат-алда-рыг, дайыны арга-шинэ-эни магалдык холбуну тургузар, ону хүлээп алыр, амдыралга боттандыр-ар. Күрүне албан-хаакчыларын

«СИЛЕРНИГ БУЗУРЕЛИҢЕР, ДЕТКИМЧЕНЕР А ЧЫЗЫНДА...»

камгалаарын магадылап ту-рар хоойлуну хүлээп алы-ры эрежок чуугула болу-берген. Чүгө дөргө бис улуг каража-когаралга та-выжып, кожуун чыгыгы-зын дугайында Шериг-оол Дижикикович чуугалап тур-гандыг. Конституция сүдүнү дугайында хоойлуга ат сал-ганын сонгукчулар дүң-танган. Конституцияны дүң-түрүп киржини, күрүне ал-рун-хаакчызын бугурулгени камгалаары бистин хүлээл-гемес болуп деп, ол чууга-лаан.

Республиканыг Президен-тин-биле Чазак Баштыгы-нын эрге-чазалын айтыры-ларын чинч айттырып, яам-дартыг дугурулгени ужу-ру-дугурунунуң хурдаларын

ринче усланган болуп тур-ганын чуугалаан. Оон-биле чергелештир ол бистин Федерацияныг, бугу Рес-сияныг чоңунуң чаагай чо-рууныч уланган. Тыва Рес-публиканыг чаа Конститу-цияныг (Удгезин Хоойлу-зун) хүлээп алганы, ону амдыралга боттандырып эгелээни эки чүдүлгени бер-гени ол онзалал демдө-глөш. Оң бодунуң салым-чөдүн боду шилип алыр, шиттирлээр.

Ол ышкаш Россия күрү-недине чаарылгалар, өскө-кертелер болганын Пре-зидент айткан.

Национал политиканыг айтырыгырларга хамаарыш-тыр Ш. Д. Ооржак чууга-лап тура, Россия Федера-цияныг Президентини, Чазаа болгаш Парламенти-зи бо улаанышкы-биле айкалал турарын демдө-глөш, бистер баа айкал-дал турар бис дээш. Наци-онал политика талазы-биле бот-боттарыг чедир билди-рер, бээр чоруктар бар, Федералдыг бюджеттиг мур-чулуктуг бугурулгениг эрге-чү-күлүгү болганда, Тыва Рес-публиканын боттарынын арга-чыгарыны камгалал, турку бэзэвис дөргө чүгө дөргө «таваларын эрге-ажыгы» дээш кызыл-кыла-ын турар эвес-ле болгай бис. Ол дөргө Тываның хой националдыг чоңунуң, оң девискээринин эрге-ажыгы дээш айкалал турар бис.

Сонгукчулар-биле ужуражыгыс

га кодурулду турар. Орта хамаарыштыр Ш. Д. Оор-жак чуугалааш, мал дээр-эңде оларын айгылаарыг чуугула эвес деп санааш, ону бадыткап турар чикер-чөну киргени. Чурткачы чоңу эвээш, экономикагыг кошка республикага кан-ды-бир берге байдал та-важы бээр болза Прези-дент, оон-биле чергелештир күрүнеңиң кол сүдөңдүгүн органын баштыгызы Чазаа камгалаар эрежок чуугула кемчеген алыр. Оон үдүр Президентини боду-нун, оң эрге-байдалын дугайында ол чуугалаан. Чаа байдалдарга дүштүр Президентини, оон сон-гукчуларын, эрге-байда-лыгын, аппараттын дуга-йында хоойлу хүлээп алы-рыг боданын көрүп са-налдаан.

Парламентиниң ажыг-чорудулгазына Президент доктаган. Чазак сүүсөдү-жи эрге-чагырныг органы болур хирезинде дыка хой хоойлу төлөвдөлдөрүн чо-годанын кылган турар, ол чо-рук кол айкалдын чар-дыктыгып келген. Бо бол-

дузазын дугайында моон мурунда-да Президент чуугалап турган. Бо ула-да баа ачаа доктаган. Хоочунлар сүдүн тургузуп алырга, профессионал сүүдөлдөрү биче кем-хөргө сүдөлдөрүнүн хөдөжүгү оларга аар айналдыг кем-хөргө үдүлгөкөниң хөдөжүгү эңи сайгарып көрүнгө арны бээр.

Келир үеде Улуг Хурал мьяал-ла тургустунуң сонгукчулар Ш. Д. Ооржак дыңаткан, ол дугайында хоойлу төлөвдөлдөрү оң делегаттарын үлүг-дээ, бө-дө-дө күш-ажыгыла кол-лективтер, хой-инити орга-низациялары дептир, сонгукчу деп айтканыга ол көңүлүрөшөйи турар. Ол күшүгү болу берзе, күш-ажыл коллективиниң хой-инити организацияныг кижигунери шүптү чыгып турарын, каш-ла саныг кижиг делегаты сонгаан, про-токолуга хой кижиг кириш-кени кылдыр бижип каар. Бир эвес делегатын ын-чаар сонуг алар чүгө бол-ду, Улуг Хурал хоойлу бугу-

жак буруу шапкан. Фашизмниң, национализмниң, тускайлашып башкаларын хөңгүчү күштерин, күчүгүчү элементтерин эрге-чагырга келир кыжаныг бугуру тургустунуң келген таварылгадыг вындыг партия-ны парламентини чөпшээр-ли-биле Президент болу-рун чарлыг-биле тарадыр. Мындагы чазаланы ам бады-лаар хоойлуа кинерги көрдүрүп турар. Ш. Д. Оор-жактыг партияларын хоруур согулганы шүгүт салдып турар, партиялар шимчөө-лө-лөшү, хой-инити оппозит-циялары хой болурун ол күзээр, олар чүгө чоңуну төлөөлөр, оон эрге-ажык-тарын барымдаларын чу-гу-лага көрүп турар.

Сонгукчулар-биле ужура-жыла үезинде Шериг-оол Дижикикович ажыгыг чо-нун, ылаңгыг хой урулгарыг өг-бүлелерин, ие-хөргөкөниң, аныктарын социал камгалалыныг айты-рыгырларга доктаган. Бо-жаан нелерин болгаш чаш урулгарын хораары белик болуп артышкан. Рес-публикада 72 муң өг-бүлениң 12 муңу бот-иелер болуп турар. Бисте инвалды бол-гаш өскөс урулгар эвээш эвес. Мында шиттирлээр айтырылар кончүт хой, Ындыг болганы-биле нелер-ин болгаш урулгарын кам-галаларын калбак програм-маларын бо хүндөре ху-галап ал турарыг таварылга эвес. Оларын боттандыра-рыг чыл бүрдө эвээш эвес туңгуч акша-хөргө-ниг тускайлап бээр көрдү-ген.

Школалар, дээди өөр-едиле черлерин айкал-чорудулгазында четтерини айттып, моон сонгаар ону кижиг алырда, өөредиле кижигиле айкалыг ани-жидип чорудар дээш чуну кылдыр Президент чууга-лап, бо талазы-биле боду-нун бодалдарын илереткен. Оон ангыда сарыг, хри-стиан, ислам шажынарныг өөрединиң нелтерлериниң айтырыгырларын чыгып-гарыны күчөңгөниг ула-ган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Даштыкы экономиктиг харылзааларга ийи интервью

ТУСКАЙ ПРОГРАММА, КАДРЛАР ХЕРЕК

РЫНОК БОЛГАШ ЭКОНОМИКА

Даштыкы экономиктиг харылзаалар дээрле республиканың экономиказын айтырлар-биле холбошкан болур. Тыва Республиканың каш чыл мурунунда тургустунган Даштыкы экономиктиг болгаш чурттар аразының харылзааларының дамызын ажал-чоруудулазы ол айтырлар-биле холбошкан болуру чугаагон...

— Каймы-каймы чурттар-биле экономиктиг харылзааларны чорудуп болур ирги бис? — Даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзааларны тургузарына база бир кол чүүл — концепция (кайдыг-бир чүве дугайында үзөл-болалдар системаның чыгачагы улаанышкын) болур деп санап турар бис...

чүлын албанын аян-чоруун кылып чораш болгаш ол курунениң баштыгы Сулейман Демирель-биле укунуражып чугаалашканы билдир болгай бис. Ынчанга Турция Республика-биле бистин республиканың найыралчы харылзаалары улам өскүрүп турары өөрүчүдүр.

Тыва Республиказын Чазаның март 16-ла болган хой кижик киржикчилг хуралыга Тыва Республиканың Президентиниң Ш. Д. Ооржак р саубулка-ның амгы үеде байдалының дугайын чугаалап тура минача дээр: «Айткан хемчеглерин ботталдырар дээр ажалдаары артык-дыр. Бо ажалдырар суучу чыл дургузуда күүсүдер чүве болганга, ону күүс-сеткенниң дугайын Чазак база катан илеткээр алаар, оң полтиктик, экономиктиг, соңна оң илддыг боол турарының уктуру ыла... Бо хемчеглер болза, республиканың экономиказын быжыктырарык, экономиканы рынокче шиттирдин-биле кирширче улаганга, оң ыла-ла сагыр негеддиз — ашканы ажал-агының субъект бурузу боол ажалда алалар. Бо дээрге териниң чугула, чүге дизе республика бүгүндүн эгелээз, оңа бюджетке шилээз»...

Моол Республика-биле кыргыздарың турар болгай. Бо чорук база ол харылзааларга улуг дуа-ның чедирер алаар. Уште, бистин республиканың хай-янызы назымал байктары даштыкы экономиктиг харылзааларны чорударына база улуг дуагыт болур. Делегейниң эвээш өвес чурттары ол дугайын эки билдирер. Ол ышкаш республиканың каас-чараш бойду-чурумула, агаар-бойду-чу, аркаан-суглары база хой-хой даштыкы туристерин кайгадып, магадап турары билдингир. Ынчанга анаа сонургалдыг чурттар-биле экономиктиг харылзааларны тудар уктуру болур.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

— Даштыкы харылзаалар. Анаа колдуунда-ла экономика-биле холбошкан айтырлар кирип турар болгай. Ынчанга даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаалар дугайын бистин номчулгалдарымыска нахсы-даа болза, тааныштырып көрүерем, Валерий Болай-оолович.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Россияның Моолда элчини С. С. Разов-биле база укунуражып чугаалаштым, бистин аравыста чугаа-залла кызыгар айтырынга доктааган.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

— Даштыкы харылзаалар. Анаа колдуунда-ла экономика-биле холбошкан айтырлар кирип турар болгай. Ынчанга даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаалар дугайын бистин номчулгалдарымыска нахсы-даа болза, тааныштырып көрүерем, Валерий Болай-оолович.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

— Президентиниң Тыва Республиканың Чазаның Отчелунга хамаарыштыр чугаазында продукцияның түс-түс хевирлериниң талазы-биле даштыкы рынокче үнериниң арталары тыптып турар дээрин айтыган. Маана чүмек кылдыр чүчү чугаалап болур силер?

— Шың, дүктү богу-нда болза даштыкы үндүр салып болур бис. Ынчанга-ла бис ону оода-ла чугаш, дырашкан, оң чөкк кылган, ам савдып үндүрер болувамыс, ынчан орулга ол болур бис. Кыдатта 1 кг чөктүн өртөө 100 доллардыр эвээс, азы бистиниң — 500 мун рубль-дыр. А олүүвүс? Германияның Лейпциг хоораны эртен чылын болуп эртен белделгеже киш болгаш диниң кешири чоруткан бис, анаа «Тываның алдын кижи» деп марка берген болгай. Ынчанга даштыкы бараннар-биле үнүп, болурун арталары бар, а анаа чүгө шыжык белетсет, бараннарның шынары болгаш үнери кол черин ээлээр апар-дыр.

— Даштыкы харылзаалар. Анаа колдуунда-ла экономика-биле холбошкан айтырлар кирип турар болгай. Ынчанга даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаалар дугайын бистин номчулгалдарымыска нахсы-даа болза, тааныштырып көрүерем, Валерий Болай-оолович.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

— Даштыкы харылзаалар. Анаа колдуунда-ла экономика-биле холбошкан айтырлар кирип турар болгай. Ынчанга даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаалар дугайын бистин номчулгалдарымыска нахсы-даа болза, тааныштырып көрүерем, Валерий Болай-оолович.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

СОРУЛГАВЫС КУУСЕТКЕШ КЕЛДИВИС

— Седни Кыргысович, Моолда, Кыдатка чораш келген делегацияның составына чораш болгай силер. Ол дугайында номчулгалдарга сонургалдын көрүерем.

рулга-биле оларга барып укунуражыр, оон-да өске чамдык айтырларын дугуружу негетинин келген чүве. Ылангыч маана ажалды чугаалаарга, бисте каттышкан «Тас» компанияның ажалыңга база бир риназы ээлээр апар болгай. Ынчанга бисте тургузуп турар оң херекселдериниң шуут ажалгалга кирериниң дугайында айтырларын аңаа моол он-нүктөр-биле шигирлер, дугуружу сорулгалыг чораш мен. Бисте ол фабриканы күрүне комиссиясы хулээп алган соонда ам ону ажалдаар, ажалгалга кирер апар болгай бис. Ол талазы-биле дугурулгал чедип алдыган. Ынчанга Моолдан специалисттер биске аалдап келир болгаш ол фабриканы хулээп алар болган.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

— Ийе, ылангыч рынок-түт экономиканың үезинде ол-бо кожа-хелбээ чурттар-биле экономиктиг харылзаалар тутпас болза, дына берге дээрин билдингир болгай. Моң мурунундагы чылдарда, ылангыч СССР бугун-бурун турар үеде, боттарымыска продукция бүдүрү талазы-биле сагыш салбайн турганы-выстың уржу ам долузу-биле көстүп тур шыжыкыл. Ам үе бистин боттарымыстың шимчелериниң алба-дап келгени бо. Кичаар-даа хелдир, шимчелер болза, айтырлар дыка берге дээрин билдингир: ону тургузуп аларының материал-техниктиг баазызы бисте чок, ол баазызы тургузуу алдыры ынчанга берге. Оон-моон саттынны алар дээр, дерик-херекселдерин өрткө-үнезиңе кижи шуут чедер арга чок — шуут тайланган чүве-дыр. Ам кичаарыл ынчан?

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

— Седни Кыргысович, Моолда, Кыдатка чораш келген делегацияның составына чораш болгай силер. Ол дугайында номчулгалдарга сонургалдын көрүерем.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моол Республика чокка биске Кыдатте болгаш өске-даа Азия чурттарының үнери берге дээрин билдингир боор. Чүгле ону таарат эртер апар-дыр бис. Ынчанга Моол Республика-биле шаандан бээр турару келген найыралчы харылзааларымыс биске улуг дуаны чедирип турары ол.

Моолдун дүк болбаазыра-дыр «Баян-Хангай» деп концерниниң президентини Дашбал-биле мемориалда (кайдыг-бир айтырыга хамаарыштыр чактын) сана-лы илереткен бижик) ат салдымыс. Бистин республикада туттуруп турар компания дүрген ажылга кыренниң дугайын анаа чугаалаштымыс. Тывага киде кылып бугурулгени ажалды болурун, дүк болбаазырадырдың талазы-биле биске дуа чедирери олар ажадылар. Ынчанга олар биске база келир болганнар. «Дүк болбаазырадыр-дың талазы-биле бис баштай ажалды улуг чактарыны кылып турдувус, ам республикага ол чактарыны эгелээр деп баргайдыр силер. Ынчанга бис силерге дуалажыр бис» деп, Дашбал дарга чугаалады.

